

УДК 911.3

DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2020.03.046>**О.М. Гнатюк, А.Л. Мельничук**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ЗМІН АДМІНІСТРАТИВНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

Метою статті є виявлення просторових закономірностей змін адміністративно-територіального устрою України на макрорівні та визначення можливостей їх практичного застосування при здійсненні адміністративно-територіальної реформи. Шляхом накладання послідовних історичних сіток адміністративного поділу було отримано мережу територіальних осередків з унікальною послідовністю перебування у сфері впливу адміністративних центрів першого порядку, для кожного з яких було визначено параметри їхньої адміністративної стабільності. Виявлені закономірності є своєрідним статистичним «відбитком» найбільш стабільних суспільних просторових структур. Найстабільніші осередки відповідають ядрам суспільно-географічного районоутворення, тоді як найбільш нестабільні осередки концентруються в зонах безпосередньої або опосередкованої конкуренції таких ядер і формують систему буферних зон між ними. Це дає підстави розглядати такі просторові структури як основу для коригування меж адміністративних одиниць країни на макрорівні на наступних етапах адміністративно-територіальної реформи.

Ключові слова: адміністративно-територіальний устрій; адміністративно-територіальна одиниця; стабільність; зміни; просторові закономірності; адміністративно-територіальна реформа.

О. Gnatiuk, A. Melnychuk

Taras Shevchenko National University of Kyiv

TERRITORIAL REGULARITIES OF CHANGES IN THE ADMINISTRATIVE STRUCTURE OF UKRAINE

This article attempts to study spatial patterns of variability of the administrative division of Ukraine at the macro-level and to conceptualize the possibilities of their practical application in the implementation of administrative-territorial reform. A network of territorial units with a unique sequence of stay in the sphere of influence of the first order administrative centres was obtained by systematic overlay of the historical administrative divisions; the parameters of administrative stability were determined for each of such units. The identified patterns represent a statistical photograph of the most stable societal spatial structures. The most stable units correspond to the cores of macro-regionalization processes (including the largest cities of the country, as well as certain polycentric regions without a clear single core), while the most volatile units are located in zones of direct or indirect competition of such cores and shape a network of buffer zones between them. It is possible to draw a parallel between the configuration of identified stability cores together with respective zones of predominate influence and certain schemes of functional regionalization of Ukraine elaborated by various authors. The other contributing factors are prevailing political system and the frequency of change of such systems, as well as on the presence of natural or social (mostly geopolitical) barriers. This gives grounds to consider discovered spatial structures as a basis for adjusting the boundaries of national administrative units at the macro level during the next stages of administrative-territorial reform. The methodological value of the research consists in a vision of the administrative division variability as a tool for identifying key elements of the spatial framework of societal relations.

Keywords: administrative division; administrative unit; stability; changes; variability; spatial patterns; administrative-territorial reform.

Актуальність теми дослідження

Адміністративно-територіальний устрій (АТУ), тобто поділ території держави на адміністративно-територіальні одиниці (АТО) – найбільш очевидна та юридично закріплена форма регіоналізації. Як правило, АТУ, принаймні частково, відображає вже сформовану територіальну

організацію суспільства. Справедливе і зворотне твердження: кожна сформована АТО впливає своєю конфігурацією на конфігурацію інших просторових зв'язків [1]. Отже, з часом формується взаємна відповідність між АТУ території і територіальною організацією суспільства, зокрема конфігурацією її просторових таксонів, найбільш інтегральне значення серед яких мають таксони суспільно-географічного районування.

Звісно, далеко не кожна конфігурація АТУ збігається зі сформованою конфігурацією просторових зв'язків. Часто АТО створювалися ситуативно, наприклад, в результаті завоювань, колонізації чи іншого роду приєднань нових малоосвоєних територій, або ж у випадку радикального переформатування суспільно-політичної системи країни. Проте, АТО, конфігурація яких не зумовлена об'єктивною дійсністю, є нестійкими і досить швидко зазнають подальшої трансформації. Функціонування таких одиниць виявляється неефективним через неоптимальність розміру (занадто дрібні за площею та/або людністю АТО призводять до необґрунтованого збільшення адміністративних витрат; у завеликих АТО формується недопустимо високий рівень поляризації за якістю та швидкістю надання адміністративних послуг) та внутрішні суперечності, спричинені природними, економічними та соціокультурними відмінностями. На нашу думку, можна говорити про певний добір АТО за їхньою життєздатністю: ті з них, конфігурація яких краще узгоджується з реально існуючими просторовими структурами, з більшою ймовірністю будуть стабільними у довгостроковій перспективі.

Історія формування АТУ більшості країн характеризується чергуванням періодів підвищеної нестабільності, на які припадають і найкардинальніші перебудови мережі АТУ, та врівноваження конфігурації АТО після чергової перебудови. Типовими сценаріями трансформації АТУ на певному його ієрархічному рівні можуть бути: укрупнення (консолідація декількох АТО); розукрупнення (поділ АТО на декілька менших); обмін частиною території між сусідніми АТО; ліквідація АТО з включенням її території до складу однієї або декількох сусідніх АТО; зміна адміністративного центру АТО без зміни її кордонів. На практиці можливе поєднання декількох зазначених сценаріїв. Крім того, трапляються зміни АТУ більш системного характеру, наприклад, скасування певних його рівнів або тотальне переформатування на одному або декількох рівнях із заміною системи старих одиниць новими. Такі системні зміни, як правило, відбуваються під час ініційованих державою реформ, проведення яких зазвичай диктується поточною політичною необхідністю та зміною принципів територіального управління [2].

Зважаючи на взаємозв'язок між територіальною організацією суспільства та АТУ, можна припустити наявність кореляції між стійкістю

просторових функціональних утворень (структур) і стійкістю елементів АТУ. Відповідно до цієї гіпотези, порівняно стабільним елементами просторового каркасу будуть відповідати осередки підвищеної стабільності АТУ, і навпаки, у осередках нестабільності, які здебільшого формуються в межах буферних зон між регіональними ядрами людської діяльності, можна очікувати зростання нестабільності АТУ. Саме тому питання змін АТУ є актуальним у контексті проведення адміністративно-територіальної реформи.

Стан вивчення питання, основні праці. Серед рекомендацій з проведення реформи АТУ в Україні можна зустріти виділити думку щодо доцільності аналізу історії змін адміністративно-територіального устрою за тривалий час з метою пошуку стійких адміністративних осередків (які ніколи не змінювали свою адміністративну належність) та їх врахування при визначенні меж АТО [3]. На нашу думку, ця рекомендація є однаково доречною як щодо АТО базового рівня (об'єднаних територіальних громад), так і щодо АТО вищих таксонів, зокрема на рівні районів та областей. Врешті-решт, оптимальна організація простору з урахуванням його особливостей, характеристик та часових параметрів є кінцевою метою просторового (територіального) планування [4], а істотна частина сучасних проблем України укорінена в успадкованих і набутих вадах її просторового розвитку [5], складовою якого є й адміністративно-територіальний устрій. Проте, незважаючи на численні та часом взаємовиключні аргументи на користь збереження існуючого обласного поділу, його коригування, укрупнення, розукрупнення. Серед цих праць можна виділити, зокрема [6-11]. При цьому слід зауважити, що вітчизняні автори тривалий час практично ігнорували такий аргумент на користь раціональності тієї чи іншої схеми АТУ, як його стабільність (стійкість) у часі.

Протягом останнього десятиріччя, позначеного переходом до практичної реалізації первинного етапу адміністративно-територіальної реформи, пріоритету набули критерії реформування, спрямовані на безпосереднє забезпечення соціально-економічної спроможності новоутворених об'єднаних територіальних громад [12-15 та ін.]. Водночас, фахівці, здебільшого географи та історики, наголошують на недосконалоості та обмеженості існуючих критеріїв та концепцій.

По-перше, вони вказують на доцільність про-

довження реформи із наступною трансформацією районного та обласного рівнів АТУ, зокрема формування губерній як міжобласних адміністративних утворень [16] або регіонально-адміністративних округ, що об'єднують декілька сусідніх областей зі спільними економічними, історико-географічними та культурними зв'язками [17].

По-друге, мова має йти про дотримання принципів історизму та наступності, урахування попереднього досвіду впорядкування АТУ з метою прогнозування основних тенденцій розвитку й уникнення прорахунків, які були в минулому, вибудови такого АТУ, який би відповідав не тільки сьогочасним потребам, але й міг бути адаптований відповідно до вимог часу [18].

Важливим є аналіз історії змін АТУ протягом тривалого часу, а також стійкості та бар'єрності конкретних ділянок сучасних адміністративних меж. Важливими завданнями в межах цього дослідження також були: виявлення територій, що не змінювали своєї адміністративної належності; визначення стійкості виконання адміністративних функцій містами; вивчення мереж відомчого поділу країни, сукупність яких відображає реальний господарчий, транспортний та соціальний поділ території; порівняння наявних схем галузевого та інтегрованого економічного, соціального та інших видів районування і розробка нової моделі районування [31]; визначення відповідності АТУ сформованим системам розселення [22] і ступеня тяжіння територій до поселень-домінантів [19-21 та ін.].

Чинний адміністративно-територіальний устрій практично не враховує історико-географічну регіоналізацію України, тому одним із актуальних завдань адміністративно-територіальної реформи має бути узгодження АТУ країни та її історико-географічної регіоналізації [22]. Водночас, дискутується питання про еволюцію сприйняття територіальних меж історико-географічних регіонів та доцільність їх використання при реформуванні АТУ України на макрорівні без відповідних науково обґрунтованих коректив [23, 24].

Метою цього дослідження є виявлення просторових закономірностей змін адміністративно-територіального устрою України на макрорівні та визначення можливостей їх практичного застосування при здійсненні адміністративно-територіальної реформи.

Методика дослідження

Дослідження передбачало відстеження послідов-

них змін АТУ в межах сучасного державного кордону України. Аналіз відбувався на макрорівні: до уваги брались АТО першого порядку, тобто ті, які безпосередньо підпорядковувались центральній державній владі. Зокрема, це воєводства Речі Посполитої XVI-XVIII ст.; намісництва та губернії Російської імперії XVIII-XX ст.; коронні землі Австро-Угорської імперії XIX-XX ст.; губернії, округи та області СРСР; адміністративний устрій незалежної України на рівні районів і областей. До аналізу не було взято період до XVI ст., оскільки на істотній частині території України стійка система суспільних просторових зв'язків, як і всеохопна мережа АТУ, на той час ще не були сформовані. Перелік узятих до аналізу адміністративних одиниць не є вичерпним. Зокрема, не було враховано адміністративний поділ УНР 1918 р. на землі, а також полковий устрій козацької держави. Проте, хоча врахування цих варіантів АТУ призведе до деяких уточнень, воно не матиме наслідком кардинального перегляду як самих результатів, так і сформульованих на їх основі висновків.

Взаємним накладанням мереж адміністративного поділу на вказаних вище історичних зрізах було отримано карту територіальних осередків, для кожного з яких властива унікальна послідовність перебування у сфері впливу адміністративних центрів першого порядку. Для кожного такого осередку визначено три параметри, які характеризують певний аспект змін АТУ:

1. Кількість адміністративних центрів, у підпорядкуванні яких перебував певний осередок протягом досліджуваного періоду. Чим менший цей показник, тим більшою є стабільність АТУ (територія історично тяжіє до одного або небагатьох адміністративних центрів), тоді як високі значення показника вказують на низьку стабільність АТУ (територія не має стійкого адміністративного центру) (*рис. 1*).

2. Кількість змін перепідпорядкування певного осередку від одного адміністративного центру до іншого протягом досліджуваного періоду. Чим менше разів територія змінювала адміністративне підпорядкування, тим вищою є стабільність АТУ, і навпаки. Зауважимо, що цей показник не тотожний попередньому: територія могла перебувати під впливом незначної кількості адміністративних центрів, але часто змінювати підпорядкування внаслідок їх взаємної конкуренції (*рис. 2*).

3. Площа осередку. Осередки було кла-

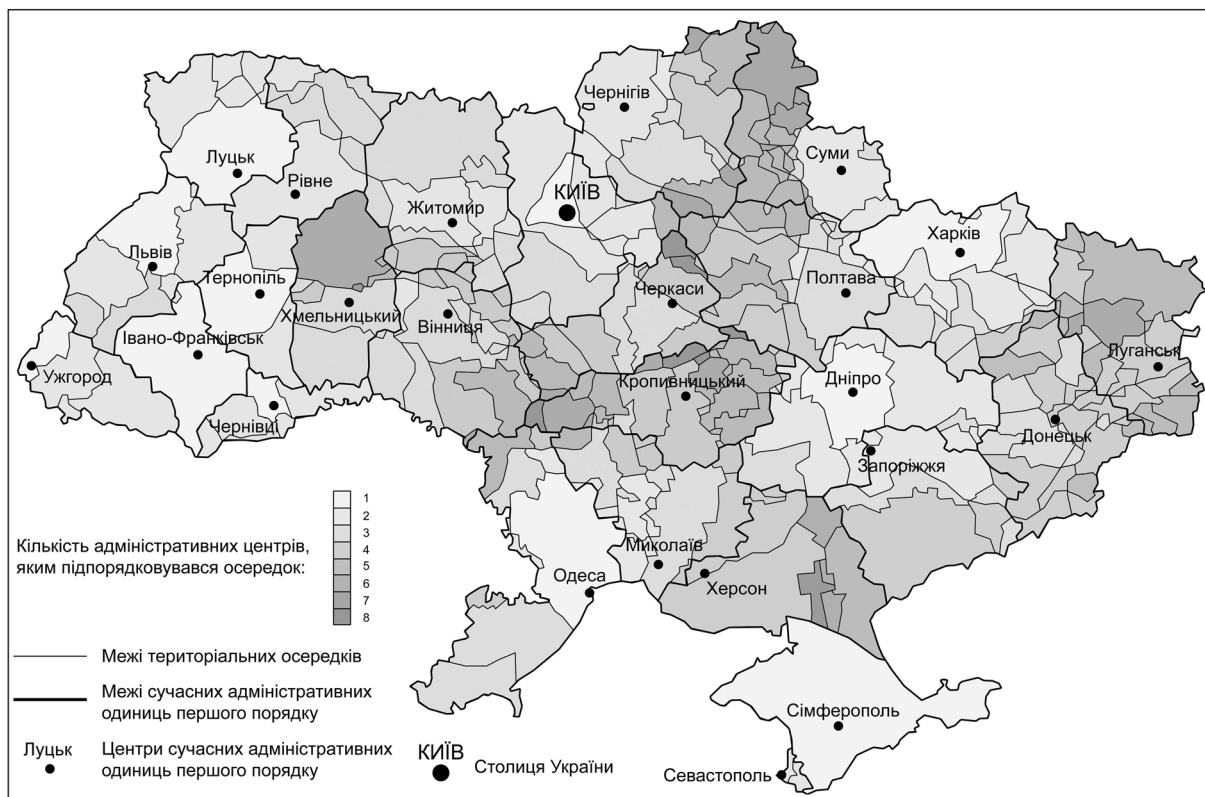

Рис. 1. Кількість адміністративних центрів, яким підпорядковувались територіальні осередки (складено за джерелами [25, 26])

Рис. 2. Кількість змін адміністративного підпорядкування територіальних осередків (складено за джерелами [25, 26])

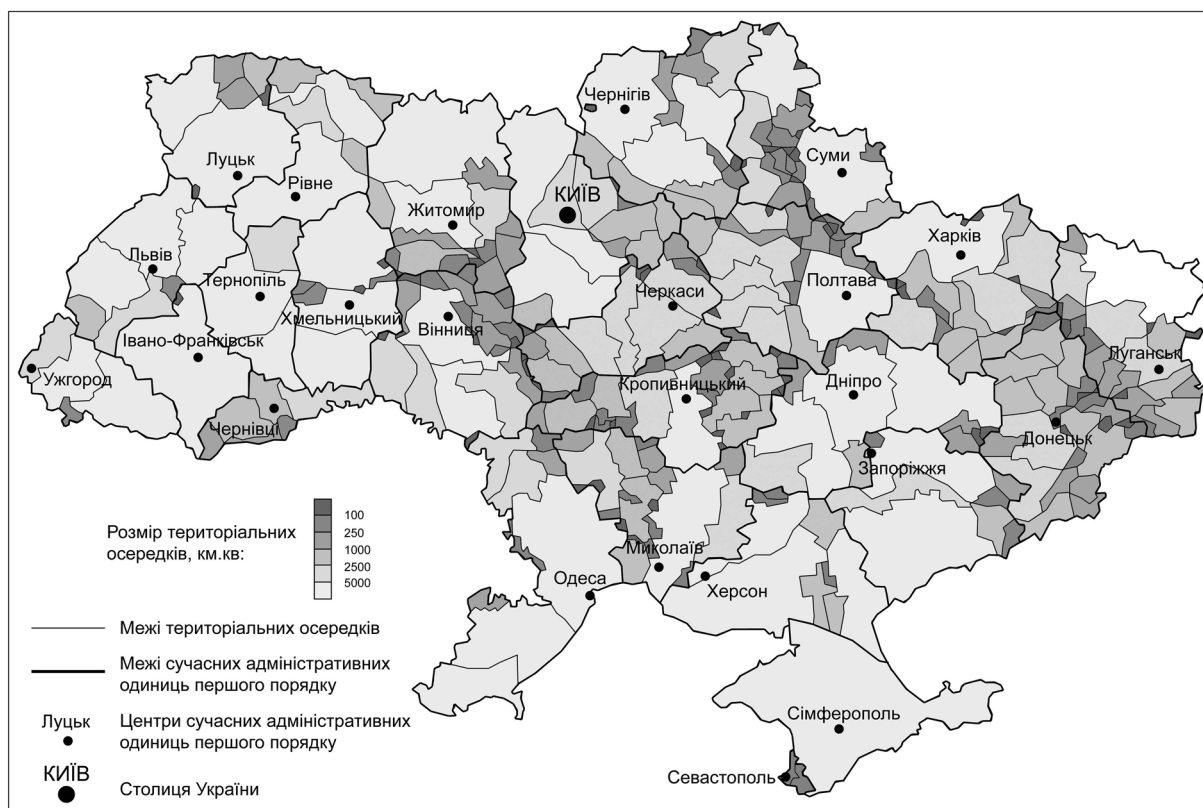

Рис. 3. Площа територіальних осередків (складено за джерелами [25, 26])

сифіковано як великі (площею понад 1000 км²) та малі (площею до 1000 км²). Просторова концентрація малих осередків є індикатором багаторазових змін підпорядкування території. З іншого боку, значна площа осередків, хоча і не завжди свідчить про стабільність АТУ (оскільки великі осередки могли часто змінювати свою підпорядкованість), але вказує на наявність у їхніх межах або поруч адміністративних центрів, які періодично були здатні консолідувати навколо себе значну за площею територію (рис. 3).

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів

Адміністративно-територіальний устрій Західної України (тобто територій на захід від державного кордону СРСР періоду 1922-1939 рр.) характеризується істотно вищою стабільністю порівняно з рештою території країни. По-перше, тут відсутні території, які підпорядковувались більш ніж трьома адміністративним центрам (у тому числі понад 80% території регіону підпорядковувались лише двом адміністративним центрам); відсутні території, які змінювали адміністративну підпорядкованість більше ніж тричі; низька частка малих осередків (до 10% від загальної площі регіо-

ну). По-друге, майже всі обласні центри Західної України, за винятком м. Рівне, мають свою зону ексклюзивного впливу – територію, яка підпорядковувалась виключно цим містам.

Характерно, що зони ексклюзивного впливу тут сформувались не лише навколо Львова – домінуючого центру суспільного життя Західної України, але й навколо інших обласних центрів; більше того, за площею зони ексклюзивного впливу Львів поступається істотно меншим містам – Івано-Франківську, Луцьку та Тернополю.

Для решти території України властива істотно менша стабільність АТУ, що є наслідком неодноразових змін підходів до формування мережі АТУ на території колишніх Російської імперії та СРСР. Осередки, які підпорядковувались більш ніж трьома адміністративним центрам, сукупно займають тут майже 20% від загальної площі, а осередки адміністративна підпорядкованість яких змінювалась більш ніж тричі – до 25%. Зокрема, існують осередки, які підпорядковувались більш ніж 8 адміністративним центрам, а також осередки, підпорядкування яких змінювалось понад десять разів, хоча загальна їх площа невелика. Частка малих осередків також істотно вища – до 20% загальної площі.

Зони ексклюзивного впливу тут сформувались лише навколо 4 міст: Києва, Харкова, Одеси та Дніпра, а також у межах Криму. Усі ці міста вже практично два століття входять до числа найбільших міст України. Їхні зони ексклюзивного впливу мають площу від 5 до 20 тис км² (що відповідає радіусу впливу від 20 до 100 км) і лише частково охоплюють території відповідних сучасних адміністративних областей. Стабільність АТУ у Криму пояснюється ізольованим положенням та оптимальними розмірами Кримського півострова, у зв'язку з чим приналежність території Криму до однієї цілісної АТО першого порядку не викликала сумнівів за жодного політичного режиму (виокремлення м. Севастополь пов'язане з його статусом військово-морської бази і не порушує цієї логіки). Водночас, це не заважало кримській АТО у певні епохи поширювати свій адміністративний вплив на частину Північного Причорномор'я, як це відбувалось за часів Російської імперії (Таврійська губернія).

Наведені факти дають підстави визначити адміністративні центри, які в історичній перспективі були здатні консолідувати навколо себе значну за площею територію, як ядра стабільності. До їх переліку зараховуємо, в першу чергу, ті зазначені вище міста, навколо яких сформувалися зони ексклюзивного впливу.

Осередки з найбільшою нестабільністю АТУ розташовані здебільшого в межах смуг завширшки від 60 до 120 км, які простягаються, як правило, між суміжними ядрами стабільності на приблизно однаковій відстані від них. Такі смуги зниженої стабільності АТУ, які відповідають зонам інтенсивної конкуренції між суміжними ядрами стабільності, можна визначити як пояси нестабільності або буферні зони. Найбільш виражений пояс нестабільності сформувався між Києвом, з одного боку, та Харковом, Дніпром і Одесою – з іншого. Пояси нестабільності між Харковом і Дніпром та Одесою і Дніпром також чітко ідентифікуються, хоча і не настільки яскраво виражені. Між ядрами стабільності та поясами нестабільності наявні проміжні зони із середніми значеннями показників стабільності АТУ. Таким чином, ядра стабільності разом з їх зонами ексклюзивного впливу та оточуючими проміжними зонами формують ареали стабільності АТУ як зони переважного впливу того чи іншого ядра.

На усіх картосхемах виділяється також територія, яка наближено відповідає історичному регіону Поділля. У адміністративному відношенні

це території, які в різні часи підпорядковувались таким адміністративним центрам як Вінниця, Хмельницький, Кам'янець-Подільський, Брацлав. Хоча жоден з них не має власної зони ексклюзивного впливу, та й вся ця територія характеризується не найвищими показниками стабільності АТУ, вона чітко оконтурюється поясами нестабільності на півночі, північному сході і сході (у напрямку до Києва) та на півдні (у напрямку до Одеси). Отже, відносна нестабільність АТУ в межах цієї території зумовлена не так конкуренцією між зовнішніми ядрами стабільності, як внутрішньою конкуренцією між адміністративними центрами самого Поділля. Водночас, обмежувальні пояси нестабільності – це зони конкуренції сукупності подільських адміністративних центрів із суміжними зовнішніми ядрами стабільності – Києвом та Одесою. Виходячи з цього, Поділля можна трактувати як поліцентричний ареал стабільності на противагу розглянутим вище моноцентричним ареалам.

Ще один своєрідний регіон – Донбас. Тут розташований Донецьк, єдине з 5-и міст-мільйонників України (до 2014 р.), яке не має власної зони ексклюзивного адміністративного впливу. Більше того, територія Донбасу взагалі характеризується низькою стабільністю АТУ. Площа інтегральних осередків мережі АТУ на Донбасі незначна: на решті території країни такі розміри осередків характерні майже виключно для буферних зон. Суцільний пояс нестабільності навколо Донбасу не сформовано: у напрямку до Харкова він виражений слабо, а в напрямку до Дніпра фактично відсутній. Причинами такої ситуації є такі обставини: по-перше, Донецьк як регіональний центр сформувався лише на початку ХХ ст., тобто пізніше, ніж інші міста-мільйонники, а перед тим територія Донбасу перебувала у зоні адміністративного впливу інших центрів – спочатку Катеринослава, пізніше Луганська та Бахмута; по-друге, в силу господарських особливостей Донбас – це поліцентрична міська агломерація.

Отже, Донбас не має ознак типового ареалу стабільності АТУ, у зв'язку з відсутністю зони ексклюзивного впливу ядра; чітко окресленого зовнішнього буферної зони; проміжної зони відносної стабільності. З певними застереженнями регіон Донбасу можна визначити як багатоцентричний ареал стабільності АТУ на стадії формування.

Картосхема охарактеризованих вище моноцентричних та поліцентричних ареалів стабільності (рис. 4) показує, що більшість поясів нестабіль-

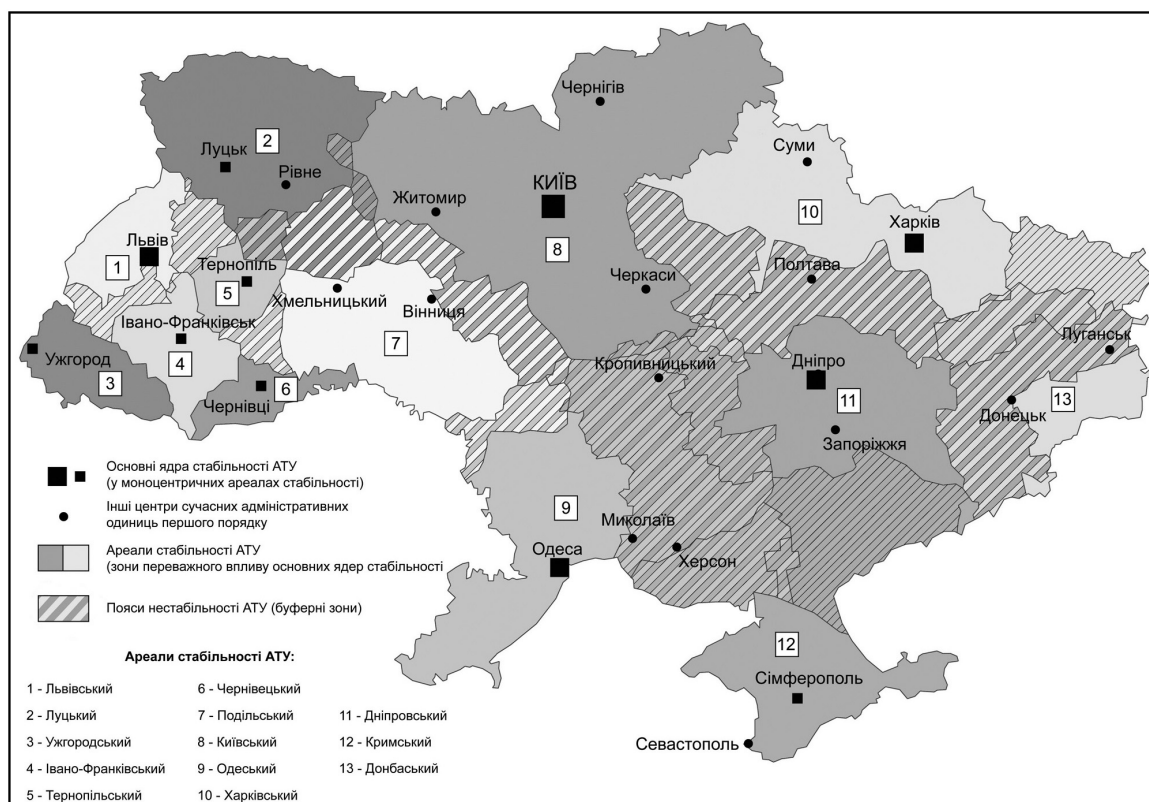

Рис. 4. Основні ареали стабільності АТУ та їх буферні зони

ності дійсно є буферними зонами між ними. Як правило, йдеться про конкуренцію двох суміжних ядер/ареалів стабільності, проте є території, за адміністративний контроль над якими конкурують три або навіть чотири ядра. Зокрема, це території північної частини Кіровоградської області, південної частини Черкаської області, північної частини Херсонської області, порубіжжя Харківської, Донецької і Луганської областей.

Проте, не завжди пояси нестабільності є зонами безпосередньої конкуренції ядер стабільності. Найпоказовішим прикладом є територія північного сходу країни, в межах сучасних Чернігівської та Сумської областей, де буферна зона конкуренції Києва та Харкова відсутня взагалі, однак уздовж лінії контакту їх ареалів переважного впливу ідентифікується досить виразний і широкий пояс нестабільності АТУ. Аналіз історичних змін АТУ цієї території свідчить про те, що така нестабільність була зумовлена: регулярною появою і наступним зникненням менш впливових адміністративних центрів та високою частотою змін меж відповідних АТО. Подібні процеси були типовими і для інших поясів нестабільності, включно з тими, де безпосередня конкуренція ядер стабільності все ж мала місце. Отже, пояси нестабільності формуються як внаслідок

безпосередньої конкуренції основних ядер/ареалів стабільності, так і внаслідок періодичного виникнення інших адміністративних центрів на периферії зон переважного впливу. Зауважимо, що деякі вторинні ядра стабільності, що виникли в межах буферних зон, істотно вплинули на конфігурацію зон переважного впливу основних ядер стабільності (наприклад, вплив Полтави на конфігурацію буферної зони між Києвом і Харковом).

Зауважимо, що малі осередки, які є індикаторами нестабільності, розміщуються не хаотично, а утворюють певні просторові структури. Деякі з цих структур збігаються з ідентифікованими вище поясами нестабільності, інші доповнюють їх систему. Наприклад, суцільна смуга малих осередків простягається від району Умані до Чорного моря, ніби продовжуючи у південному напрямку буферну зону між Київським та Подільським ареалами; вузький, але яскраво виражений пояс просторово сконцентрованих малих осередків огинає із заходу території, прилеглі до Сум та Харкова, залишаючи на сході частину Харківського ареалу, яка періодично підпорядковувалась Полтаві.

Таким чином, проявляються буферні зони нижчих порядків, тобто такі зони, які розмежовують

менш виражені ареали стабільності. У першому наведеному прикладі це буферна зона між Одеським та Миколаївським ядрами стабільності, у другому випадку – це лінія розмежування сфери впливу власне Харкова (разом із Сумами) і території, де вплив Харкова періодично поступався впливу Полтави. Також є помітними буферні зони між Полтавою і Дніпром, між Житомиром і Києвом, між Києвом і Черніговом (рис. 3).

Порівнюючи виявлені просторові закономірності змін АТУ із наявними схемами суспільно-географічного та економіко-географічного районування, можна сформулювати такі положення:

1. Основні ядра стабільності (за винятком Західної України, де таку роль виконують майже всі обласні центри) збігаються з ядрами районування, визначеними з урахуванням низки показників соціально-економічного характеру [27].

2. Зони переважного впливу основних моноцентричних ареалів стабільності АТУ загалом збігаються з макрорегіонами України (окрім території Західної України та Криму), делімітованими з використанням методу багатокутників Тіссена [27], причому серединні лінії буферних зон займають проміжне положення між межами макрорегіонів, проведеними з урахуванням та без урахування вагових коефіцієнтів сили впливу ядер районування.

3. Моноцентричні та поліцентричні ареали стабільності АТУ в загальних рисах збігаються з деякими схемами суспільно-географічного районування території України, причому найбільша відповідність спостерігається зі схемою, запропонованою М. Пістуном [28], а також Ф. Заставним [29]. Зокрема:

Дніпровський та Харківський ареали стабільності АТУ практично збігаються з територіями Придніпровського та Північно-Східного макрорайонів;

Київський ареал, за винятком території Черкаської області, майже повністю збігається з територією Столичного макрорайону (якщо розглядати схеми районування за О. Мариничем [30], В. Поповкіним [31], М. Паламарчуком [9], В. Нудельманом [8] або О. Шаблієм [6], то маємо повну відповідність);

Одеський ареал майже повністю збігається з територією Причорноморського макрорайону, за винятком території АР Крим;

Подільський ареал – з територією Подільського макрорайону у складі Вінницької та Хмельницької областей;

Луцький ареал – з територією Північно-Західного макрорайону з центром у м. Луцьку у складі Волинської та Рівненської областей;

Донбаський ареал – з територією Донецького макрорайону за винятком північної частини Луганської області;

Сукупність зон переважного впливу Львова, Тернополя, Івано-Франківська, Чернівців та Ужгорода і буферних зон між ними – з територією Карпатського макрорайону.

Отже, у просторовій структурі змін АТУ так чи інакше відображаються 8 з 9-и макрорайонів, представлених у [28 та 29]. Єдиним винятком став Центральний макрорайон у складі Черкаської та Кіровоградської областей, територія якого відноситься до сфер впливу багатьох ядер стабільності, причому більша її частина знаходиться у межах буферних зон. Ці закономірності є індикатором низького рівня сформованості цього макрорайону та вказують на його програмний характер. Водночас, виявлені закономірності є аргументом на користь виділення так званих «програмних районів» – поліцентричного Подільського та моноцентричного Волинського (або Північно-Східного).

Висновки. Новизна дослідження

Територіальні осередки, сформовані накладанням сукупності історичних сіток АТУ, утворюють певну просторову структуру. Осередки з найбільшою стабільністю, як правило, відповідають ядрам суспільно-географічного районування, тоді як осередки з найменшою стабільністю формуються в зонах безпосередньої або опосередкованої конкуренції декількох таких ядер і формують систему буферних зон між ними. При цьому загальний рівень стабільності АТУ на макрорівні залежить від пануючої політичної системи та частоти зміни таких систем, а також від наявності природних чи суспільних (здебільшого геополітичних) бар'єрів. Цим зумовлюється істотно вища стабільність АТУ Західної України та Криму порівняно з рештою території України.

Значення здійсненого дослідження для методології суспільної географії полягає у можливості використання просторової структури змін АТУ як інструменту ідентифікації ключових елементів опорного каркасу життєдіяльності суспільства на території. Зокрема, викладена методика може бути застосована при здійсненні суспільно-географічного районування з метою уточнення кількості ядер районування, їх розміщення, кон-

фігурації меж районів тощо. Водночас, результати цього дослідження мають прикладне значення у контексті реформування АТУ України. Вже на етапі формування об'єднаних територіальних громад стали помітними вади існуючого адміністративного поділу України на макрорівні, тобто на обласному рівні. Виявлені закономірності є своєрідним статистичним «відбитком» найбільш

стабільних суспільних просторових структур, що підтверджується їх загальним збігом з науково обґрунтованими суспільно-географічними макрорайонами та, частково, одиницями історико-географічного районування. Зважаючи на це, виявлені ядра та ареали стабільності АТУ слід розглядати як основу для визначення меж нових адміністративних одиниць країни на макрорівні.

References [Література]

1. De Montis A., Caschili S., Chessa A. (2013). Commuter networks and community detection: A method for planning subregional areas. *The European Physical Journal Special Topics*, 215 (1), 75-91.
2. Tarkhov S. A. (2001). Changes in the administrative-territorial division of Russia over the last 300 years. *Geography*, 15, 1-32. [In Russian].
[Тархов С. А. Изменения административно-территориального деления России за последние 300 лет // География. 2001. № 15. С. 1-32.]
3. Hanushchak Yu. (2013). *Reform of the territorial organization of power*. Kyiv, 160 p. [In Ukrainian].
[Ганущак Ю. Реформа територіальної організації влади. Київ, 2013. 160 с.]
4. Maruniak Ye. O. (2014). Territorial (spatial) planning: content and evolution of major modern trends. *Ukrainian geographical journal*, 2, 22-31. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2014.02.022> [In Ukrainian].
[Маруняк Є. О. Територіальне (просторове) планування: зміст, еволюція та основні сучасні напрями // Укр. геогр. журн. 2014. № 2. С. 22-31. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2014.02.022>]
5. Rudenko L. H., Lisovskyi S. A., Maruniak Ye. O. (2018). Modern Ukraine: challenges and threats as determinants of development. *Ukrainian geographical journal*, 3, 31-43. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2018.03.031> [In Ukrainian].
[Руденко Л. Г., Лісовський С. А., Маруняк Є. О. Виклики і загрози просторового розвитку України // Укр. геогр. журн. 2018. № 3. С. 31-43. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2018.03.031>]
6. *Socio-economic geography of Ukraine* (1994). O.I. Shablui (ed.). Lviv, 606 p. [In Ukrainian].
[Соціально-економічна географія України / за ред. О. І. Шаблю. Львів, 1994. 606 с.]
7. Kolomyichuk V. (2001). Shaping of administrative-territorial division of Ukraine: historical realities and contemporary problems. *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 2(1), 125-131. [In Ukrainian].
[Коломийчук В. Формування адміністративно-територіальної структури України: історичні реалії та сучасні проблеми // Вісник НАДУ. 2001. № 2. Ч. 1. С. 125-131.]
8. Nudel'man V. (2003). Improvement of the administrative-territorial division of Ukraine. In: *Administrative reform in Ukraine: a way to European integration*. Collection of scientific works, 128-130. [In Ukrainian].
[Нудельман В. Вдосконалення адміністративно-територіального устрою України // Адміністративна реформа в Україні: шлях до Європейської інтеграції. Збірник наукових праць. Київ, 2003. С. 128-130.]
9. Palamarchuk M., Palamarchuk O. (1996). Territorial division of Ukraine. Principles and experience of elaborating specific schemes of socio-economic zoning. *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 11-12, 10-16. [In Ukrainian].
[Паламарчук М., Паламарчук О. Територіальний устрій України. Принципи, досвід розробки конкретних схем соціально-економічного районування // Вісн. Нац. акад. наук України. 1996. № 11-12. С. 10-16.]
10. Males V. (1994). State and regions (on elaboration of regional politics in Ukraine). *State Building*, 9, 12-17. [In Ukrainian].
[Малес В. Держава і регіони (До формування регіональної політики в Україні) // Розбудова держави. 1994. № 9. С. 12-17.]
11. *Administrative-territorial reform: objectives, ways of implementation, performance criteria: round table materials* (2005). (ed. Z. S. Varnalii). Kyiv, 73 p. [In Ukrainian].
[Адміністративно-територіальна реформа: завдання, шляхи реалізації, критерії ефективності: матеріали «круглого столу» / за ред. З. С. Варналія. Київ, 2005. 73 с.]
12. Dnistrianskyi M. S. (2000). *Ukraine in political and geographical dimension*. Lviv, 310 p. [In Ukrainian].
[Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі. Львів, 2000. 310 с.]
13. Fedchyshyn M., Fronchko V. (2001). New administrative-territorial division of Ukraine and local governance: a way of interrelation. *Viche*, 4, 38-46. [In Ukrainian].
[Федчишин М., Фрончко В. Новий АТУ України і місцеве самоврядування: характер взаємозв'язку // Віче. 2001. № 4. С. 38-46.]
14. Zhuk P. V. (2015). Up-to-day issues and ways of administrative and territorial system reforming in Ukraine. *Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine*, 1 (111), 20-25. [In Ukrainian].

- [Жук П. В. Актуальні завдання та шляхи реформування адміністративно-територіального устрою в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2015. Вип. 1 (111). С. 20-25.]
15. Udovychenko V., Melnychuk A., Gnatiuk O., Ostapenko P. (2017). Decentralization reform in Ukraine: assessment of the chosen transformation model. *European Spatial Research and Policy*, 24 (1), 23-40.
 16. *Territorial Development and Regional Policy in Ukraine: Challenges and Priorities of Ukraine* (2018). (ed. V.S.Kravtsiv). Lviv, 157 p. [In Ukrainian].
[Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні: Виклики та пріоритети України. Наук. редактор В.С.Кравців. Львів, 2018. 157 с.]
 17. Oliynyk Ya. B., Ostapenko P. O. (2016). The formation of amalgamated territorial communities in Ukraine: benefits, risks, threats. *Ukrainian geographical journal*, 4, 37-43. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2016.04.037> [In Ukrainian].
[Олійник Я.Б., Остапенко П.О. Формування спроможних територіальних громад в Україні: переваги, ризики, загрози // Український географічний журнал. 2016. № 4. С. 37-43. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2016.04.037>]
 18. Pistun M. (2014). Decentralization is to rescue the regions. *Uryadovy Courier*, 26 March 2014. [In Ukrainian].
[Пістун М. Регіони врятує децентралізація // Урядовий кур'єр, 26 березня 2014 р.]
 19. Semynozhenko V. (2014). Federation without federalization. *Den*, 15 May 2014. [In Ukrainian].
[Семиноженко В. Федерация без федерализации // День, 15 травня 2014 р.]
 20. Vivsiana I. (2010). Justification of the administrative-territorial reform in Ukraine from the standpoint of historical geography. *Scientific Bulletin of Volodymyr Vynnychenko Kirovohrad State Pedagogical University. Series: Historical sciences*, 13, 43-52. [In Ukrainian].
[Вівсяна І. Обґрунтування реформи адміністративно-територіального устрою України з позицій історичної географії // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Історичні науки. 2010. Вип. 13. С. 43-52.]
 21. Malko Yu. (2017). Reform of administrative and territorial structure of Ukraine and its impact on the rural development governance in Ukraine in XX–XXI centuries. *Public Administration and Local Government*, 1 (32), 35-41. [In Ukrainian].
[Малько Ю. Реформування адміністративно-територіального устрою України і його вплив на державне управління сільським розвитком у XX-XXI ст. // Державне управління та місцеве самоврядування, 2017, Вип. 1(32). С. 35-41.]
 22. Yavorska V. (2013). Methodological principles of investigation of geodemographic processes. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Geography*, 1 (61), 16-20 [In Ukrainian].
[Яворська В. Методологічні принципи дослідження геодемографічних процесів // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. 2013. Вип. 1 (16). С. 16-20.]
 23. Melnychuk A., Gnatiuk O. (2017). Regional identity and the renewal of spatial administrative structures: The case of Podolia, Ukraine. *Moravian Geographical Reports*, 26 (1), 42-54.
 24. Gnatiuk O., Melnychuk A. (2019). Identities with historical regions – are they adapting to modern administrative division? The case of Ukraine. *European Spatial Research and Policy*, 26 (1), 175-194.
 25. Krykun M. (1993). *Administrative territorial division of the Right Bank Ukraine in XV-XVIII centuries. Borders of voivodeships through the lens of the sources*. Kyiv, 184 p. [In Ukrainian].
[Крикун М. Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XV-XVIII ст. Кордони воєводств у світлі джерел. Київ, 1993. 184 с.]
 26. Tkachuk A., Tkachuk R., Hanushchak Yu. (2009). *From the history of administrative division reforms in Ukraine, 1907-2009*. Kyiv, 152 p. [In Ukrainian].
[Ткачук А., Ткачук Р., Ганущак Ю. З історії реформ адміністративно-територіального устрою України, 1907-2009 роки. Київ, 2009. 152 с.]
 27. Mezentsev K. V. (2005). *Forecasting of Regional Development in Human Geography*. Kyiv, 253 p. [In Ukrainian].
[Мезенцев К. В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку. Київ, 2005. 253 с.]
 28. Pistun M. D., Mezentsev K. V., Tiorlo V. O. (2004). *Regional politics in Ukraine: human-geographical aspect*. Kyiv, 130 p. [In Ukrainian].
[Пістун М. Д., Мезенцев К. В., Тьорло В. О. Регіональна політика України: суспільно-географічний аспект. Київ, 2004. 130 с.]
 29. Zastavnyi F. D. (2010). *Economic regions of Ukraine: realities and prospectives*. Lviv, 207 p. [In Ukrainian].
[Заставний Ф.Д. Економічні райони України. Реалії та перспективи. Львів, 2010. 207 с.]
 30. Marinich A. M., Gorlenko I. A., Rudenko L. G., et al. (1990). *Constructive-geographical bases of rational nature management in the Ukrainian SSR. Theoretical and methodological studies* (Eds. A. M. Marynych, M. M. Palamarchuk). Kyiv, 200 p. [In Russian].
[Маринич А.М., Горленко И.А., Руденко Л.Г. и др. Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР. Теоретические и методологические исследования (Отв.ред. Маринич А.М., Паламарчук М.М.). Киев, 1990. 200 с.]
 31. Popovkin V. A. (1993). *Regional holistic approach in the economy*. Kyiv, 219 p. [In Ukrainian].
[Поповкін В.А. Регіонально-цілісний підхід в економіці. Київ, 1993. 219 с.]

Стаття надійшла до редакції 6.03.2020